

**FUSÛSU'L-HİKEM ŞÂRİHİ ABDULLAH-I BOSNEVÎ'YE (Ö. 1054/1644)
AİT BİR RİSÂLE: ER-RİSÂLE FÎ TEMESSÛLİ CİBRÎL**

Bekir Tatlı *

Abstract

**al-Risala about Gabriel's Temessul (Appearing as a man) for Abdullah Efendi al-Bosnawi
Ex'egete of Fusus al-Hikam**

This work is giving information about a manuscript existing in the Library of the Süleymaniye which is called "Risala fi temessuli Cibril" for Abdullah Efendi el-Bosnawi. Its writer is known as "Sharihu Fusus"; it's mean "Ex'egete of Fususu'l-hikem" for Muhyiddin Ibn Arabi. This manuscript is approximate six waraqs (twelve pages). The writer gives information about Gabriel's temessul (appearing as a man).

Keywords: Gabriel, temessul, Dihye, Muhyiddin İbn Arabi, Futûhat, Fusûs, Abdullah Efendi.

Giriş

Tanıtaçığımız bu risâle Süleymâniye Kütüphanesi'de bulunmaktadır.¹ Risâle-nin üzerinde müellifin ismi, eş-Şeyh el-Kâmil el-Müdakkik ve'l-Muhakkik Şârihu'l-Fusûs Abdullah Efendi el-Bosnevî kuddise sirruhu'l-celî ve'l-hafî şeklinde verilmektedir.²

Müellifin tam adı Abdullah Abdî b. Muhammed el-Bosnevî er-Rûmî el-Bayrâmî'dir.³ 992/1584 senesinde doğmuş, tahsiline doğum yeri olan Bosna'da başlayıp İstanbul'da devam etmiş; ikinci dönem Melâmîleri olarak bilinen Bayrâmî Melâmîleri'nin önde gelen temsilcilerinden biri olmuş, Hasan

* Dr., Çukurova Ü. İlahiyat Fak. Hadis Anabilim Dalı, e-maik:tatlibekir@yahoo.com

1 Süleymâniye U. Kütüphanesi, Nâfiz Paşa, Eski Kayıt no: 509-01 ile 509-07 arasında.

2 Nâfiz Paşa, 509-01b. Yine aynı yerde kaydedilen bilgiden anlaşıldığına göre bu kitap, el-Fakîr es-Seyyid Osman Salâhuddîn el-Mevlevî İbnu'ş-Şeyh es-Seyyid Abdülbâkî isimli kişinin kitaplarındandır.

3 Hayreddin Zirikî, *el-A'lâm*, Kahire, 1954-1959, c. III, s. 236; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, Beyrut, ts., c. VI, s. 81; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetu'l-ârifin*, İstanbul 1951, c. I, s. 476.

Kabâdûz ve Şeyh Abdülmecid Halvetî'den istifâde etmiştir.⁴ Abdullah-ı Bosnevî'nin tasavvufî düşünce açısından en önemli özelliği olarak, *Fusûsu'l-hikem*'i tercüme ve şerh etmiş olması gösterilmiş; hatta onun şerhi en güzel şerhlerden biri olarak kabul edilmiştir.⁵ İşte bu yüzden müellif "Şârihu'l-Fusûs" lakabıyla anılır olmuştur.⁶ Abdullah-ı Bosnevî bir görüşe göre bu şerhi önce Arapça olarak kaleme almış, Arap ülkelerinde yayılan ve şöhret bulan eseri istek üzerine kendi dilinde yani Türkçe olarak da şerh etmiştir.⁷ Hayreddin ez-Ziriklî'nin kaydettiğine göre ise *Fususû'l-hikem*'i önce Türkçe şerhetmiş, sonra Arapça'ya tercüme etmiştir.⁸ Bu şerhin adı kaynaklarda: *Tecelliyâtü arâisü'n-nüsûs fi manassâti hikemi'l-Fusûs* olarak kaydedilmiştir.⁹ En meşhur eseri bu olmakla birlikte müellifin daha pek çok eserinin ismi kaynaklarda uzun uzadıya verilmiştir.¹⁰ Bizim konumuz olan risâlenin ismine ise sadece Bursalı Mehmed Tâhir'in kitabında işâret edildiğini gördük.¹¹

Söz konusu risâle çok uzun olmadığı için bu çalışmamızda onun tamamını görmemiz mümkündür. Genellikle anlaşılır bir dil ve üslup kullanılması sebebiyle, ibârelerin sadece Arapça olan kısımları dipnotlarda tercüme edilecek; diğer kısımlar mümkün olduğunca aynen verilecektir. Aralarda geçen âyet-i kerîmelerin de hem meâllerine, hem de yerlerine yine dipnotta işâret edilecektir.

Risâlenin Başlangıcı:

Baş taraftaki hamdele ve salve mâhiyetindeki giriş cümleleri ile aralarda geçen bazı ibâreler hariç çoğu Osmanlı Türkçe'si ile yazılan söz konusu risâle şöyledir:

-
- 4 Mustafa Kara, "Abdullah Bosnevî", *DİA*, c. I, s. 87. Hayatı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Muhibbî, *Târîhu hulâsati'l-eser*, c. III, s. 86; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 43.
- 5 Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, Beyrût 1413/1992, c. II, s. 1263; Kara, agm, c. I, s. 87.
- 6 Ziriklî, *age*, c. III, s. 236; Kehhâle, *age*, c. VI, s. 81; Mehmed Tâhir, *age*, c. I, s. 43.
- 7 Kâtip Çelebi, *age*, c. II, s. 1264.
- 8 Ziriklî, *age*, c. III, s. 236.
- 9 Kâtip Çelebi, *age*, c. II, s. 1264; Ziriklî, *age*, c. III, s. 236; Kehhâle, *age*, c. VI, s. 81; İsmail Paşa, *age*, c. I, s. 476; Mehmed Tâhir, *age*, c. I, s. 43; Brockelmann, *GAL Supplement*, E.J.Brill, Leiden 1937, c. I, s. 793; Kara, agm, c. I, s. 87 (yazarın ifâdesine göre Bulak 1252 ve İstanbul 1290 olmak üzere iki baskısı yapılmıştır).
- 10 Mesela bk. İsmail Paşa, *age*, c. I, ss. 476-477; Mehmed Tâhir, *age*, c. I, ss. 43-46; Muhibbî, *age*, c. III, s. 86.
- 11 Mehmed Tâhir, *age*, c. I, s. 44.

Nâfiz Paşa, 509-02 (a)

12

Vaktâ kim, nass-ı Kur'ân ile sâbit oldu ki Cibrîl-i Emîn, Meryem'e Îsâ'yı (*alehimâ's-selâm*) nefh için beşer-i seviyy sûretinde mütemessil oldu. Nitekim Allah Teâlâ:( ) dedi.¹³ Ve Resûl (*aleyhi's-selâm*)'a vahy-i ilâhî ile nâzil oldukça Dihye-i Kelbî sûretinde mütemessil olup geldi.¹⁴ Nitekim Resûl (*aleyhi's-selâm*) Cibrîl-i Emîn'in racül sûretinde insirâfından sonra: ( ) dedi.¹⁵ Pes, Cebrâil (*aleyhi's-selâm*) Dihye sûretinde mütemessil olup vahy-i ilâhî...

509-02 (b)

... İle nâzil olduğu cumhûr-i ehl-i îmân katında mukarrer olmakla, **İbn Fâriz**¹⁶ (*kuddise sirruh*), mazâhir-i kevnîyye ve suver-i imkânîyye olan hakâyık-ı âlemde Hakk'ın tecellisi sârî ve suver-i âlem ol tecellî ile mevcûd cümlesinde feyz-i nâfiz ve cârî olduğun, Cebrâil, Hazret-i Resûl'e (*alehimâ's-selâm*) Dihye sûretinde mütemessil olması ile isbât eder. Zira Cibrîl-i Emîn, felek-i sâbi'in hayzinde

12 "Hamd; gayb-i mechûl sûretinde tecellî ve zuhûrundan sonra kâbil ve maktûlde tecellî eden Allah'a mahsustur. (Onun bu zuhûru) usûlün sûreti üzere furûu zâhir eylemek ve delîlin, medlûlün aynı olmasını sağlamak içindir. O Allah, a'yân-ı ma'dûme üzerine tecellîsi ve mahall-i kâbil ve feyz-i maktûl hasebiyle zuhûru ânında isneyniyet (ikilik) ve hulûlden münezzehtir. Yine Allah'ın salâtı; mahsûs ve ma'kûlde zıll-i memdûd ve nûr-i meşhûd olan Muhammed üzerine; menkûl şer'î ahkâmın asılları ve furû ve usûldeki Tenzil'in esrârının taşıyıcıları olan, onun âl ve ashâbına olsun."

13 "(Cibrîl) ona tam bir insan şeklinde göründü." Meryem, 19/17.

14 Cibrîl'in ashâbdan Dihyetü'l-Kelbî sûretine girmesiyle ilgili değerlendirmeler için bk. Bekir Tatlı, *Hadîs Tekniği Açısından Cibrîl Hadîsi ve İslâm Düşüncesine Yansımaları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, ss. 33-35.

15 "Bu Cibrîl'dir; size dininizi öğretmek için geldi." Bu ifâdeler *Cibrîl Hadîsi*'nin sonunda yer almaktadır. Bu hadisin bütün tarikleri ve değerlendirmeler için bk. Tatlı, *age*, c. II. Bölüm (60-188).

16 Ebû Hafs/Ebû'l-Kâsım Şerefüddîn Ömer b. Ali b. Mürşid es-Sa'dî el-Hamevî el-Mısırî (ö.632/1235), "Sultânü'l-âşikîn" olarak tanınan bir mutasavvıf ve şâirdir. Hayatı hakkında bilgi için bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Beyrut 1413, c. XXII, ss. 368-369; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1406/1986, c. IV, ss. 317-318; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, c. I, s. 767; Kumeyr, Yuhannâ, *İbnü'l-Fâriz mukaddimât fi't-tasavvuf*, Beyrut 1955; Süleyman Uludağ, "İbnü'l-Fâriz", *DİA*, c. XXI, ss. 40-43.

olan cemî-i suver-i semâviyye ve arziyyeye mütemessil olup zâhir olur. Ve ol sûret, âlem-i misâldendir. Cibrîl-i Emîn'in ol sûrette zuhûr etmekle teveccühünden evvel onun vücûdu yoktu. Yani sûretin vücûdu, ol sûrette onun zuhûrunu sebk etmemiştir. Ol sûretin vücûdu onun teveccühüne tâbidir. Herhangi sûrette mütemessil olup zuhûr etmek istese, onun teveccühü ile ol sûret zâhire olur.

Pes, ol sûret ile zâhire oldukta onda hulûl tevehhüm olunmaz. Zira hulûl, vücûdu olan iki şey beynindedir ve Cibrîl'in vücûdundan gayri ol sûret-i mahsûsenin vücûdu yoktur. Fe-lihâzâ a'yân-ı ma'dûme olan mümkinâtın hakâyık-ı mezâyâsında her bir hakîkatin istidâdı hasebiyle Vücûd-i Mutlak tecellî-i tâmla tecellî edip zuhûr etme ile onda hulûl...

509-03 (a)

... Tevehhüm olunmaz. Zira a'yân ademiyet üzeredir; vücûd ve zuhûr Hakk'ındır. Nihâyet a'yân hasebiyle zâhir olur.

Pes, **İbn Fâriz**, a'yân-ı mümkinâta tecellî, âkile mütecellî olan Hakk'ı hulûlden tenzîh edip, tefehhüm için bu emrin ma'rifetini Cibrîl-i Emîn'in Dihye sûretinde mütemessil olup Hazret-i Risâlet (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*)'e vahy-i ilâhî ile vürûdu ma'rifetine ihâle eder ve müddeâsına delil ikâmet edip der ki¹⁷:

18

( ) kelime-i tenbihtir. Yani Cibrîl-i Emîn Dihye sûretinde mütemessil olduğu senin ma'lûmundur. İmdi mütenebbih ol! Dihye, vahy-i nübüvvet bed'inde Cibrîl-i Emîn onun sûretine mütelebbis olduğu halde bizim Nebîmize geldi. Cibrîl-i Emîn, Mehdî-i ashâb-ı hidâyet olan bizim Nebîmize sûret-i beşeriye olan sûret-i Dihye'de mütemessil olup geldikde Dihye mi oldu? Bana cevap ver. Yani Dihye sûretinde zâhir olmakla Dihye olmadı. Zira ol sûret, sûret-i misâliyyedir ve Dihye'nin vücûdu ve sûreti, sûret-i vücûdiyyedir.

Cibrîl Dihye'nin sûreti gibi bir sûrette mütemessil olup vârid oldu. İmdi, Cibrîl-i Emîn'in...

509-03 (b)

... Vücûdu Hakk'ın vücûduna nisbetle vücûd-i mukayyed iken Dihye sûretinde zâhir olmağla onda hulûl olmadığı sana zâhir oldukta; bi-tarîkin a'lâ, Hakk'ın tecellîsi ile müteayyine olup mevcûde olan suver-i mümkinâta Hakk'ın zuhûru

17 Bu ifâdelerin kaynağı konusunda bir işâret yoktur.

18 Hemen peşinden gelen ifâdeler mefhûmen bu ibârenin bir nevi tercümesidir.

hulûlden münezzehtir olduğun fehm edersin.

(Mefhûmen anlamı:) Ve halbuki Resûl (*aleyhi's-selâm*)'ın mer'înin mâhiyetine ilminde min-gayri mer'iyetin meziyet vardır, onun katında ashâbdan hâzır olanların ilminden. Zira Resûl (*aleyhi's-selâm*) ol mer'îyi ona vahyeder; melek müşâhede eyledi ve onun gayrısı onu beşer gördüler; Resûl'e (*sallallâhu aleyhi ve sellem*) sohbetinden ötürü onun katında riâyet olunur.¹⁹

Pes, onlar sûret hasebiyle Dihye zanneylediler. Ve Resûl (*aleyhi's-selâm*) sûretinden hakîkate ubûr edip onu Cibrîl bildi. Dihye sûretinde mer'î olan Cebrâil'in maahû marifetinde min-gayri meziyyetin Resûlullah (*sallallâhu aleyhi ve sellem*)'in ehl-i meclis üzere meziyeti sâbite oldu.

(Anlamı:) Ve benim müddeâma delâlet eder esahh-ı rü'yeteynden işâret vardır ki, ol işâret benim itikâdımı hulûlden tenzîh eder.²⁰ Ve rü'yetinin esahhı Resûl (*aleyhi's-selâm*)'ın rü'yetidir ki...

509-04 (a)

... Cibrîl-i Emîn'i Dihye sûretinde mütemessil müşâhede buyurdu. Ve temessülün hükmü oldur ki, ol sûret-i meşhûde ol rûhun zuhûruna tâbidir. Zira rûh herhangi sûrette zâhir olup meşhûd olmaya teveccüh eylese, ol sûrette mütemessil olup, ol sûret rûhun onda zuhûrunu sebk etmez.

Pes, bu vechile Cebrâil ile ol sûret beyninde hulûl tasavvur olunmaz. Merâyâ-yı a'yân-i mümkinâtta a'yân hasebiyle Hakk'ın tecellisinde hulûl tevehhüm olunmaz. "A'yân ademiyyet üzere" derler. İmdi şöyle ma'lûm olur ki, Hazret-i Cibrîl-i Emîn'in makamı Sidretü'l-müntehâ'dır, sultân-ı anâsırdır. Felek-i sâbi'in hayzinde olan semâvât-ı seb'in sûretinde ve onların mahlûkâtı sûretinde ve hayvan ve nebât ve cemâd gibi olan cemî-i ekvân-ı unsuriyye sûretinde zâhir olur. Gerek ol suver, suver-i misâliyye olsun, gerek suver-i vücûdiyye-i ayniyye olsun; velâkin bunda murâd olan suver-i misâliyyedir. Nitekim Resûl (*aleyhi's-selâm*): ( ) kavlinde tasrih eder. Ve Hazret-i Şeyh (Muhyiddîn İbn Arabî) (*radıyallahu anh*) Fass-ı Yûsuf'ta²¹ Cebrâil (*aleyhi's-selâm*) "racül" sûretinde mütemessil olup Resûl üzere duhul etmek istedikte, onu duhulden men eden²² ashâba: ( ) ("*Adamı bana getirin*")²³ dediğinde

19 Tercümesi verilen bu ibârenin nereden nakledildiği açık değildir.

20 Bu ifâdelerin de kaynağını bilmiyoruz.

21 Bk. İbn Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, çev.: Nuri Gençosman, İstanbul, 1990, ss. 115-116.

22 *Cibrîl Hadîsi*'nin hiçbir tarikhinde, ashâbın onu meclise girmekten men ettiklerine dair bir bilgi

eydür (dedi ki): ( )

509-04 (b)

( )
Dihye sûretinde zâhir oldukça, ol sûrette mütemessil olup zâhir olur; Dihye'nin sûret-i vücûdiyyesinde zâhir olmaz.

İmdi şöyle ma'lûm ola ki, ehlullahtan erbâb-ı insilâh ve tecerrüd, bu dünyâ arzında heykellerin terk ederler ve suver-i hissiyyelerinden tecerrüd olurlar. Ve Âdem (*aleyhi's-selâm*)'ın tiynet-i hamîresinin fazlasından mahlûka olan arza -ki ona "arz-ı sâhire" derler- dâhil olurlar.

( ) ( ) *( ) ( )
( ) ( ) ( ) ( )

mevcut değildir.

- 23 Bu ifâdeler *Cibril Hadîsi*'nin pek çok târikinde bulunmaktadır. Bilgi için bk. Tatlı, *age*, s. 248.
* Bazı rivâyetlerde anlatıldığına göre, Hz. Peygamber'den (s) şöyle nakledilmiştir: "*Halamız olan hurmaya ikram ediniz; çünkü o, Âdem'in yaratıldığı topraktan yaratılmıştır.*" Bk. Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî, *Müsned*, Dimaşk, 1404/1984, c. I, s. 353; Ebû Ca'fer Muhammed b. Ömer Ukaylî, *ed-Duafüü'l-kebîr*, Beyrut, 1404/1984, c. IV, s. 256. Ancak bu rivâyetin Hz. Peygamber'e aidiyetinin sıhhati konusunda ciddi şüpheler vardır. Nitekim İbn Hibbân, bunun isnâdında bulunan Mesrûr b. Saîd hakkında bilgi verirken, onun el-Evzâî'den, rivâyet edenlerin ihticâcına gölge düşürecek münker rivâyetler naklettiğini belirtmiş; mezkur rivâyeti de bunlardan biri olarak kaydetmiştir. (Bk. *Mecrûhîn*, Halep, ts., c. III, s. 44). İbn Hacer el-Askalânî de bu rivâyetin isnâdında zaaf ve inkitâ (kopukluk) bulunduğunu ifâde etmiştir. (bk. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, Beyrut 1412/1992, c. IV, 764). Dolayısıyla söz konusu rivâyetin sahih olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.
- 24 Metnin anlamı: "Şeyh (İbn Arabî r.a.) Fütûhât'ta sekizinci bâbda dedi ki: Bilesin ki Allah Teâlâ, ilk insânî cisim olan Âdem (a.s.)'ı yarattığı; onu insânî cisimlerin vücûdu için (veya bütün insânî cisimler için) asıl kıldığı ve onun balçığının mayasından bir miktar arttığı zaman ondan hurmayı yarattı. O, Âdem (a.s.)'in kızkardeşi ve bizim halamızdır. Sonra onu Şâri (veya şeriat) 'hala' diye isimlendirdi ve onu mü'mine teşbih etti. Diğer bitkilerden ayrı onun garip sırları vardır. Yine balçıktan hurmayı yarattıktan sonra da susam kadar bir miktar arttı. Allah Teâlâ bu fazladan, fezası geniş bir arz yaydı. Arş'ı ve onu çevreleyen şeyi, Kürsî'yi, semâvâtı, yerleri, toprağın altındakileri, bütün cennetleri ve cehennemi bu yerde kıldı. Hepsi onun içinde, yeryüzündeki bir çöle atılmış bir halka gibi oldu." (bk. İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, c. I, ss. 163-164). İbâredeki parantez içi bilgiler, matbû baskıdaki farklara işaret etmektedir.

Ol arza dâhil olmak isteyen ârifin her birisinden suver-i hissiyye-i unsuriyyelerinden hal' ettiklerinde ol arzın sokakları...

509-05 (a)

... Ağızlarında kâime olan suverden ona bir hulle giydirirler, onun makâmı hesabıyla. Erbâb-ı insilâh, rûhları ile ol arzın suverinde zâhir olurlar. Nitekim ol arza dâhil olan ârifin bazısı **Muhyiddin-i Arabî Hazretleri**'ne nakleder ve ol dahi *Fütûhât*'ta Bâb-ı Sâmine'de zikreledi.²⁵ Ve kezâlik ehl-i insilâh, heykellerinden mücerred olurlar ve bir şahsın sûretine dâhil olur. Nitekim **Evhadüddîn Kirmânî**'nin²⁶ şeyhi, mâristan-i Sincâr²⁷ olan emîrin heykeline duhûl eyledi.

( ) ( )
 ( ) ( ) ( )
 ( ) ( )
 ( )
 ( ) ( ) ( )

509-05 (b)

( ) ( ) ( ) ( )
 ( ) ( ) ( ) ( )

25 Bk. İbn Arabî, *age*, c. I, 165; krş. Abdurraûf Münâvî, *Feyzû'l-kadîr*, Mısır, 1356, c. II, s. 468. Metindeki ( ) kelimesi Münâvî tarafından ( ) şeklinde kaydedilmiştir.

26 Hâmid b. Ebî'l-Fahr el-Kirmânî (ö.635/1238), ricâl-i Halvetiyye'den şiiirleriyle meşhur bir mu-tasavvif ve şâirdir. Hayatı hakkında bilgi için bk. Câmî, Abdurrahman, *Nefehâtü'l-iüns min hazarâti'l-kuds*, (Lâmiî Çelebi terceme ve şerhi ile birlikte), İstanbul 1980, ss. 659-663; Devletşah, İbn Alâî'd-devle Bahtîşâh, *Tezkiretü's-şuarâ*, çev.: Necati Lugal, Ankara, 1963, 1967, c. I, 325; Sipehsâlâr, Feridun b. Ahmed, *Terceme-i Risâle-i Sipehsâlâr bi menâkıbı Hazret-i Hudâvendigâr*, çev.: Midhat Behârî Husâmî, Beyrut 1331, s. 32, dipnot; Nihat Azamat, "Evhadüddîn-i Kirmânî", *DİA*, c. XI, ss. 518-520). Ayrıca bk. Eflâkî, Ahmed, *Âriflerin Menkbe-leri*, çev.: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1989, c. I, ss. 475, 476, 718, c. II, ss. 37, 38.

27 Sincâr'ın, el-Cezîre taraflarında meşhur bir şehir olduğu, Musul'a ve Nusaybin'e üç günlük mesafede yer aldığı, Sultan Alparslan'ın torunu Sencer b. Melikşah orada doğduğu için bu şekilde isimlendirildiği kaydedilmiştir. Bk. Ebû Abdillâh Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut, ts., c. III, ss. 262-263.

28 Metnin anlamı: "Şeyh (İbn Arabî) Fütûhât'ta sekizinci babda eş-Şeyh Evhadüddin el-Hâmid

Ve nev-i beşerân-ı ehl-i insilâhın hâli budur. Onlara sûret-i rûhiyye-i nûriyyede ve sûret-i hissiyye-i vücûdiyyede zâhir olurlar. Ve Cebrâil (*aleyhi's-selâm*) zikrolunduğu üzere sultân-ı anâsırdır, onun makâmı Sidretü'l-müntehâ'dır. Felek-i sâbi'in hayzinde olan semâvâtın sûret(in)de ve onların mahlûkâtı suverinde ve cemî-ekvân-ı unsuriyye suverinde zâhir olur. Gerek ol suver-i misâliyye ve gerek suver-i vücûdiyye-i aynıye olsun. Ve enfâs-ı insâniye ve havâtır-ı kalbiyye suverinde zâhir olur.

29

Ve Cibrîl-i Emîn'in suver-i unsuriyyede zuhûru ve nüzûlü **üç vecih** üzeredir:

Vech-i evvel oldur ki, sûret-i misâliyyede zuhûr eder. Nitekim Resûl (*aleyhi's-selâm*)'a Dihye sûretinde zâhir...

509-06 (a)

... oldu. Ve ol sûret, sûret-i misâliyyedir. ( ) Ve bu zuhûr **iki nevi** üzeredir: **Bir nev'i** oldur ki, Cebrâil (*aleyhi's-selâm*) Resûl-i Ekrem (*aleyhi's-selâm*)'ın katında hâzır olanlar gelişini görürler velâkin Cebrâil (*aleyhi's-selâm*) olduğunu bilmezler. Ve **ikinci nev'i** oldur ki, Resûl (*aleyhi's-selâm*)'dan gayri bir ehad onu görmez.

Ve **vech-i sânî** oldur ki, sûret-i vücûdiyyede zâhir olur. Gerek sûret-i vücûdiyye bir şahs-ı muayyen ve ma'rûfe-i mahsûsa olsun ve gerek şahs-ı gayr-

b. (Ebî'l-) Fahr el-Kirmânî'den nakletmiştir; o dedi ki: Ben gençken bir şeyhe hizmet ediyordum. Şeyh hastalandı; durumu iyi değildi, karın ağrısı tutmuştu. Tikrît'e ulaştığımız zaman ona dedim ki: "Efendim! Bana müsaade et, Sincâr mâristânı (hastanesi) sahibinden senin için iyi bir ilâc isteyeyim." Benim yanıp tutuştuğumu görünce bana ona gitmemi söyledi. Ben de sebil sahibine gittim. O, çadırının içinde oturuyordu; adamları ise önünde dikiliyordu. Mum da önündeydi. Ne ben onu tanıyordum, ne de o beni tanıyordu. Beni cemaatin önünde dururken gördü. Bana doğru kalktı ve elimi tuttu. Bana ikramda bulundu ve ne ihtiyacım olduğunu sordu. Ben de ona şeyhin durumunu anlattım. İlâcı getirtti ve onu bana verdi. Mumu taşıyan onun önünde olduğu halde bana hizmet için benimle birlikte çıktı. Şeyhin onu göreceğinden ve çıkaracağından korktum. Dönmesi hususunda onunla anlaştım ve o da döndü. Sonra şeyhe geldim ve ilâcı ona verdim. Sebil sahibi emîrin bana olan ikramını ona anlattım. Şeyh tebessüm etti ve dedi ki: "Evlâdım! Benim yüzümden yanıp tutuştuğunu görünce sana acıdım ve izin verdim. Sen gittiğinde, emîrin onu sana getirmeyip seni utandırmasından korktum; şu heykelimden sıyrıldım, o emîrin heykeline girdim ve onun yerine oturdum. Sen geldiğinde ise sana ikramda ve gördüğün gibi muâmelede bulundum. Sonra da bu heykelime döndüm. Benim bu ilâca ihtiyacım yoktur; onu kullanacak değilim." İşte bu, başkasının sûretinde görünen bir şahıstır. Bu yeryüzü ehlinin durumu ya nasıldır? Onun sözü burada bitti."

29 "Peygamber (s) buyurdu ki: Rûhu'l-Kudüs, hiçbir nefsin rızkını tamamlamadan aslâ ölmeyeceğini kalbine ilhâm etti." Benzer anlatımlar için bk. Ma'mer b. Râşid, Câmi, Beyrût 1403, c. XI, s. 125. Abdurrezzak'ın Musannef adlı eserinin sonunda); Şâfiî, *Müsned*, Beyrût, ts., s. 233; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Riyad, 1409, c. VII, s. 79; Ahmed, *Müsned*, Mısır, ts., c. III, s. 50.

i muayyen ve gayr-i ma'rûfun suveri olsun. Ve ol dahi **üç nevi'** üzeredir:

Evvelkisi oldur ki, ol şahsın ilmi olmaya, ki melek onunla ne işler ve onun mazharından ne izhâr eder? Ve **ikinci** oldur ki, ol şahsın şuûru olandan zâhire ef'âle velâkin onun lisânı ile nâtik olan veyâhut kalbine ilkâ eden melek idüğün bilmeye, belki zanneyleye ki, kendi hâlâtının bazısındandır. Zira insan kabz ile bast beynindedir. Ve bu vecih ol zamanda olur ki, kaçan ol şahıs insan olsa, ve ammâ kaçan kim melek vahy-i ilâhî ile Resûle (*aleyhi's-selâm*) hâriçten sûret-i cesediyye ile gelse ki ol sûret, sûret-i insâniyyeden eamm olsa, gerek sûret, sûret-i misâliyye olsun ve gerek sûret-i vücûdiyye olsun, melek Resûl (*aleyhi's-selâm*)'a ol suveri ilkâ eder. Vahy-i...

509-06 (b)

... ilâhîde ona her ne şey ile nâzil olduysa, sem'i üzere ilkâ ettikte işitir ve basarı üzere ilkâ ettikte ol şeyi görür. Pes, ona nazardan hâsıl olur, semi'den hâsıl olduğu gibi. Ve **üçüncü nevi'** oldur ki, ol şahıs üzere melekiyyet gâlibe ola, pes hisden ahz oluna ve şahsın ona ilmi ve şuuru olmaya.

Vech-i sâlis oldur ki, melek Nebî (*aleyhi's-selâm*)'ın kalb-i şerîfine vahy-i ilâhî ile nüzûl ede ve kalb-i şerîfi üzere meleğin vahy-i ilâhî ile nüzûl ettiğine onun ilmi ve şuûru ola.

İmdi, vaktâ kim bu vücûh-i selâseyi bildin. Şöyle bil ki, Cebrâil (*aleyhi's-selâm*) sûret-i misâliyyede ve sûret-i hissiyye-yi aynıyyede zâhir olur. Velâkin bunda murâd olan, merâyâ-yi mümkinede ve mecâle-i hakâyık-ı ma'dûmede Hakk'ın zuhûruna ve suver-i a'yânda hulûlden tenzîhine istidlâl için sûret-i misâliyyede zuhûrudur ki, ol sûrette onun zuhûrunsuz ol sûretin vücûdu yoktur.

Pes, senin ma'lûmudur ki, Cebrâil (*aleyhi's-selâm*)'ın Dihye sûretinde zuhûru ol sûrette hulûl ile değildir. Tecellî-i ilâhî -ki mazhar-ı Cebrâilî'den akdes ve asfâdır- evlâ oldur ki, hulûl akîdesinden münezzeh ola. Zira a'yân ademiyet üzeredir. A'yânın merâyâsında olan zuhûr Hakk'ın zuhûru ve tecellîsidir. Ve bu tecellî...

509-07 (a)

... âmm-ı vücûdiye nisbet ile ve suver-i kümmele muhtas olan tecellî-i Akdes buna uhrâdır.

Risâlenin Sonu:

Abdullah-ı Bosnevî'nin bu risâlesi şu cümlelerle sona ermektedir:

Burada biten risâlenin en sonunda, eş-Şeyh el-Muhakkik el-Ârif el-Müdakkik *Fusûsu'l-hikem* Şârihi Abdullah Efendi el-Bosnevî'ye (*kuddise sirruh*) ait Cibrîl'in temessülü ile ilgili bu risâlenin 1260 senesinde yazıldığı kaydedilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Abdullah-ı Bosnevî tarafından kaleme alınan: *er-Risâle fî temessüli Cibrîl* adlı bu risâle, tasavvufî kavram ve açıklamaların yoğun bir şekilde kullanıldığı, genellikle anlaşılır ve akıcı bir üslûba sahiptir. Müellif, konuları işlerken sık sık âyetlerden, hadislerden, kelâm-ı kibârdan ("A'yân ademiyet üzeredir" sözü gibi) ve Muhyiddîn İbn Arabî ve İbn Fârız gibi önemli mutasavvıfların görüşlerinden istifâde etmektedir. Bu açıdan onun, engin Tasavvuf bilgisinin yanı sıra geniş bir İslâmî kültüre de sahip olduğu açıkça müşâhede edilmektedir.

Adı geçen risâle, kütüphanelerimizde bulunan ve araştırmacıların ilgisini bekleyen geçmiş ulemâmıza ait binlerce hazineden sadece birisidir. Böyle bir eserin günümüz insanının istifâdesine sunulması bizim için önemli bir mânevî kazanç olacaktır.

Özet

Bu çalışma, Süleymâniye Kütüphanesi'nde bulunan el yazma bir eseri tanıtmaktadır. Müellifi Muhyiddin İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem* adlı eserinin şârihlerinden Abdullah-ı Bosnevî'dir. Yaklaşık 6 varak olan bu risâle, Cibrîl'in (a.s.) temessülü (insan sûretine girmesi) ile ilgilidir. Müellif burada, çeşitli tasavvufî tahlillerde bulunmak sûretiyle Cibrîl'in ne şekilde temessül ettiğini anlatmaya çalışmıştır.

Anahtar kelimeler: Cibrîl, temessül, Dihye-i Kelbî, Muhyiddin İbn Arabî, *Fusûs*, *Fütûhât*, Abdullah Efendi.

30 Anlamı: "Allah dilediğini dosdoğru yola iletir. Allah'ım! Efendimiz Cibrîl'e, Mikâil'e, İsrâfil'e, Azrâil'e, Hamele-i Arş'a, mukarreb meleklerle, bütün peygamberlere ve resullere salât eyle. Allah'ın salâtı ve selâmı hepsinin üzerine olsun."